בס"ד

מעיינות אליהו

שע"י בית מדרש שואבי מים | גליון 728 | פרשת לך לך תשפ"ז | ע"ש אבי מורי ר' אליהו ב"ר יאיר זצ"ל

מעיין הפרשה

ותקח שרי אשת אברם את הגר וגו' ותתן אותה לאברם אישה לו לאשה. [בראשית ט"ז,ג'].

הנה במדרש בילקוט "לאברם לאשה ולא לאחר" ויש להבין כוונת הדברים.

ובמשך חכמה כתב לבאר, וז"ל: לו ולא לאחר, והכוונה דמפורש במדרש וכן בירושלמי קידושין דבבן נח או הוא מגרשה או היא מגרשתו, לכן אמרו שכאן לא תוכל להיות לאחר לאשה אף אם יגרשה אברהם, דמאן דאמר "עמק המלך" שהמליכוהו על כל העולם, א"כ יש לו דין מלך שאסור להשתמש בשרביטו כמפורש בפ"ב דסנהדרין בירושלמי גבי מלך, ולקמן ר"פ ס"א ושמה קטורה מן קטר כו' היינו ג"כ מטעם זה ודו"ק עכ"ל.

ויש להעיר על זה הנחה זו שהיה לאברהם אבינו דין מלך לכל דיניו, מדברי הגמ' בקידושין [ל"ב:] מעשה בר"א ור"י ורבי צדוק שהיו מסובין בבית המשתה בנו של ר"ג והיה ר"ג עומד ומשקה עליהם ,נתן הכוס לר"א ולא נטלו וכו' אמר לו ר"א מה זה יהושע אנו יושבין ור"ג עומד ומשקה עלינו, א"ל מצינו גדול ממנו ששימש אברהם גדול הדור היה וכתוב בו והוא עומד עליהם וכו', אלא אי איתמר הכי איתמר אמר רב אשי אפילו למ"ד נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שנאמר שום תשים עליך מלך עיי"ש.

ויש להקשות שאם היה לאברהם אבינו דין מלך יקשה האיך היה מותר לו לשמש האורחים הלא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול.

ובאמת יש להקשות עוד, שאיתא בקדושין שם, אמר רבי צדוק עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות, הקב"ה משיב רוחות ומוריד מטר וכו', ואנו לא יהא רבן גמליאל עומד ומקשה עלינו, ויש להבין האיך באמת מותר להשי"ת להוריד גשם הלא השי"ת הוא מלך ואין כבודו מחול.

ובספר סנהדרי קטנה [דף כא:] כתב ליישב ולחלק שהטעם שאין כבודו של מלך מחול שאם יקבל את מחילתו שוב לא יהי' אימתו עלינו, וכל זה שייך במלך בשר ודם דאין כחו יותר מכח כל איש ואיש ממילא כשלא ינהגו בו כבוד יוסר אימתו מעלינו, אבל הקב"ה שכח אלקותו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת לא שייך לומר שאם יקבל מחילת כבדו יוסר אימת הקב"ה מעלינו, זה אינו בשום אופן, וממילא אברהם אבינו ע"ה שאמרו לו מלך את עלינו, אלו"ה את עלינו, ופירשו המפרשים מחמת שנצח הארבעה מלכים שלא כדרך הטבע ידעו מזה שכחו כח אלוה, וממילא כיון שמתנהג בכח אלקות לא שייך לומר שיוסר אימתו מעלינו, ולזה מותר לקבל מחילת כבודו עכת"ד.

ולפי זה לכאורה אין לומר כביאור של המשך חכמה, שהלא היכא שאברהם מוחל שפיר יהא מותר לישא גרושתו, ואם כן למה אמר המדרש לו ולא אחר כאילו זה דבר מוחלט.

ונראה שהמשך חכמה לטעמיה אזיל, שבפרשת יתרו בפסוק ויקח יתרו עולה וזבחים וגו', ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם, הקשה בהא שאמרו חז"ל ומשה היה משמש בהסעודה, והלא משה רבינו מלך היה ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, וא"כ האיך הותר לו לשמש. ותירץ שאז עדיין לא היה משה מלך עיי"ש. ולפי מש"כ הסנהדרי קטנה הנ"ל לק"מ שודאי מלכות של משה רבינו הוא מכח גודל מדרגתו וחלק אלקותו שבו, ובזה שפיר מהני מותר לו למחול. ומזה מבואר שלא ס"ל להמשך חכמה סברא זו, ולכן לשיטתיה ס"ל שה"ה אשתו של אברהם אסור כדין משתמש בשרביטו של מלך. אלא שא"כ יקשה לדעת הסנהדרי קטנה להבין דברי המדרש למה לא היתה אשתו של אברהם אסור לכל העולם, הלא כבודו מחול.

ונראה שהנה איתא בירושלמי בסנהדרין [פ"ב הלכה ב'] שהא דאין נשואין אלמנתו וגרושתו של מלך נלמד מדכתיב בשמואל [ב' כ' ג'] ותהיינה צרורות עד יום מותן אלמנות חיות, [איירי על כל הפלגשים של דוד המלך שלא יכלו להנשא לאחר].

וכבר העירו האחרונים למה לא קאמר הטעם משום שאין משתמשים בשרביטו של מלך, וראיתי לומר שמבואר מזה שהא שאין נושאין אלמנתו של מלך הוא איסור בפני עצמו ואינו מטעם שאין משתמשין בשרביטו של מלך, ולכן הביא קרא מיוחד, והיינו שזה דין חדש במלך שאין נושאין אשתו לעולם. [עי' בספר שמועות גיטין ו:].

ויתכן לומר שאיכא נפק"מ לדינא בזה במלך שכבודו מחול, שאף שאינם מחויבים בכבודו, מכל מקום אין לישא אשתו, ולפי זה יוצא שאף לדעת הסנהדרי קטנה שאצל אברהם אבינו היה כבודו מחול מכל מקום היה אסור לישא אשתו מדין זה.

[ועל דרך זה נתיישב דברי הבני יששכר [במאמרי שבת מאמר ט' אות י'] שכתב דהטעם שגוי ששבת חייב מיתה משון ששבת היא שרביטו של מלך, ואסור לבני המלוכה להתשמש בו, ולא מהני בזה רשות, מאחר שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ורק בבני ישראל שהם בנים למקום, מותרים לקיים שבת, שאב שמחל על כבודו כבודו מחול, ולהנ"ל יקשה שהלא אצל מלכותו של השי"ת ודאי כבודו מחול, הראיה שהוא מביא הרוחות וכנ"ל, ולמה אין מקום לגוי לשמור את השבת, אלא שאם נימא עוד חידוש שגם שלדין אין משתמשים בשרביטו לא מהני מחילה אף לגבי השי"ת, א"ש שזה גדר חדש וצ"ע] .

הנה על עיקר דברי המשך חכמה שהיה איסור לכל אחד לישא אשת אברהם אבינו, ראיתי בספר חמדה יקרה [פרשת וירא סי' כ"ז] שהקשה על זה מהא דאיתא בחז"ל והובא ברש"י [י"ד י"ג] ויבוא הפליט שהוא עוג הנפלט מדור המבול שאמר לאברהם שלקחו את לוט כדי שיצא למלחמה ויהרג ויקח את אשתו, ולכאורה להנ"ל היאך יוכל ליטול את אשתו והלא אין נושאין אשתו של מלך, ואף עוג שהוא מלך אינו נושא אלמנתו של מלך.

ואף שכפי האמת אין בזה קושיא של כלום, שעוג שהיה חשוד על שפיכת דמים, היה חשוד גם לעבור על איסור זה ליקח אשת המלך, [אם לא שנימא שהקושיא היא שהציבור לא היה מניחים לו לעשות כן מכח כבוד מלכות], מכל מקום יתכן ליישב על פי הנ"ל, מאחר שכל מלכותו של אברהם אבינו היה מכח הרוחני והאלקי שלו שהיה למעלה מדרך הטבע, וי"ל שעוג לא היה מאמין שיש לאברהם כח רוחני, ולכן שפט בדעתו שיהרג אברהם במלחמה, ואז יתגלה לעין כל שאין לאברהם כח וגבורה למעלה מדרך הטבע, וממילא תהא אשתו מותרת.

מעיין הלכה

שאלה: הנה לפני שבוע נתפרסם הסיפור, על איזה גוי באנגלי' לתוך ביב של "טייגער" ללחום עמו, כדרך שעושים עם השוורין, ולבסוף הרגו הטייגער, ונשאלתי האם "הטייגער" הזה שהרג את הגוי חייב מיתה מאחר שסוף סוף הרג אדם, או אמרינן שמאחר שהרגו מכח האדם שבא ללחום עמו אינו חייב מיתה. עוד יש לעיין היכא שהטייגר גרם נזק ממוני להגוי, כגון שקרע כסותו וכדומה האם חייב בעל החיה הזה לשלם או לא. עוד יש לדעת באופן שהזיק האיש את הטייגער, ומכח זה ירד שוייו, האם היה חייב לשלם על ההיזק שגרם.

תשובה: הנה לגבי שאלה ראשונה אי יש חובת מיתה לה"טייגער" זו דבר ברור ומוסכם ואינו צריך לפנים שאינו חייב מיתה, וזה מכח תרי טעמי, חדא שהלא הטייגער הרג את הגוי, וכבר כתב הרמב"ם [פ"י נזקי ממון ה"א] שור שהמית את האדם בכל מקום בין גדול בין קטן, הרי זה נסקל וכו', אחד תם ואחד מועד ואם המית את הגוי פטור כדיניהם עכ"ל. וכן מבואר במכה מקומות, וא"כ אין בו חיוב מיתה.

ועוד שאף אם הרג יהודי ח"ו מכל מקום הדבר מפורש במשנה במסכת בבא קמא [דף לט.], שבכה"ג שהאדם יצא ללחום עם החיה שאינו חייב מיתה, שאיתא שם "שור האצטדין אינו חייב מיתה שנאמר כי יגח ולא שיגיחהו"

ופרש"י וז"ל: שמלומד לנגיחות ולמלמדים אותו לכך עכ"ל, ובנמוקי יוסף הוסיף לבאר, וז"ל מושב שחוק שרגילים לעשות לפני המלכים מבהמות שמתגרות זו בזו וכולן עם אדם, ואדם עם כולם, ומתוך שמתגרין בו בשור מרגילין אותו ליגח כגון זה אם המית את

האדם באותו מעמד אינו חייב מיתה שנאמר כי יגח מעצמו ולא שיגיחוהו בעל כרחו לפיכך פטור דאינהו גרמו ליה ומינס אניס עכ"ל. הרי מפורש שהיכא שהורג מכח זה שבאים ללחום עמו, שאז אינו חייב מיתה, שהשור הוא אנוס. וזה פשוט וברור.

ועכשו נבוא לשאלה השניה האם חייב לשלם דמי נזק או לא, והיינו האם הפטור של שור איצטדין הוא רק על חובת מיתה, או שהוא פטור גם על ניזוקין.

ומצינו בזה מחלוקות הראשונים, שהנה עי' בגמרא ב"ק [דף כ"ד:] שמסתפק המשסה הכלב של אדם אחר והזיק, האם חייב בעל הכלב לשלם, והקשו הראשונים מ"ש בשור האיצטדין דאמרינן שפטור דכתיב כי יגח ולא שיגיחוהו אחרים, הלא הכא נמי יש לדרוש לפטור בעל הכלב לשלם מאחר שאדם שיסה בו וגרם לו להזיק.

ועי' בריטב"א שם שתירץ דשור האיצטדין דפטור היינו ממיתה אבל לשלם ניזקין אפשר דחייב, ולכן איכא צד לחייב בעל הכלב. אמנם בנמק"י שם יצא לחלוק עליו שאינו מסתבר לחייב בעל השור בנזקין, ולכן מיישב הקושיא באופן אחר, וז"ל: ול"נ דהשור ההוא הוא אנוס שאינו מנגח ע"י שיסוי לבד, אלא על ידי שמצערין אותו שאין בו דעת ואינו כמו הכלב דסגי ליה בשיסוי,עכ"ל. והיינו שמחלק בין הנושאים, שבשור האיצטדין השור שנגח והזיק פטור לגמרי משום שהוא אונס גמור, מאחר שעשה כן רק מכח זה שמצערין אותו ולכן פטור בין במיתה בין בניזקין, משא"כ בשיסה את הכלב לבד שזה אינו מכריח הכלב לילך ולהזיק כל כך, ולכן יתכן לחייב בעל הכלב. וא"כ לפום ריהטא יש לומר שנידון דידן תליא במחלוקות זה, שלדעת הריטב"א חייב לשלם, ולדעת הנמק"י פטור.

אמנם מסברא נראה פשוט וברור שאינו כן, דבנידון דידן מודים כול"ע שאין לחייב בעל "הטייגער" לשלם על ההזיק, והטעם שכל סברת הריטב"א לחייב שור איצטדין בנזקין הוא מכח שהבעלים לא שמר אותו כראוי, וכלשון הגמ' שם [כד:] לבאר הצד שיש לחייב הבעלים בשיסה בו אחר את הכלב "משום דאמרינן ליה כיון דידעת בכלבך דמשסי ליה ומשתסי לא אבעי לך לאשהוייה". והחילוק בין זה להא שאינו חייב מיתה כבר ביאר בנחלת דוד דדוקא לענין מיתה שהחיוב הוא על השור פטור שור האיצטדין מכיון שהשור אנוס, אבל בנזקין החיוב הוא על הבעלים והוא אינו אנוס.

וכן מצינו בדברי מרן הגרי"ז [פ"ו מנזקי ממון ה"ה] שביאר יותר, שמצד מעשה השור אי אפשר לחייב את הבעלים כיון שאין זה נקרא מעשה דשור, מאחר שנעשה על ידי אחרים, ולכן איכא צד בגמרא שם שמותר לגבוה גם כן, מאחר שאין מתייחסים הנגיחה להשור כלל, אלא דמכל מקום שיש חיוב חדש מצד חיוב שמירה על הבעלים לשלם הנזק שגרם, מכיון שיודע בכלבו שאם משסים אותו הוא משתסה ומזיק היה עליהם לשמרו.

ואם כן בנדון דידן שהאדם עצמו הציע ליכנס ללחום עם החיה הזו, נמצא שלא נחסר כלל בחובת שמירה של הבעלים, ובודאי אין מקום לחייב הבעלים לשלם, וביותר שאדעתא דהכי נכנס ללחום עמו, וזה פשוט וברור ואינו צריך לפנים.

ועכשו נבוא לשאלה השלישית היכא שהוא הזיק את החיה האם חייב לשלם, הנה היכא שנכנס ברשות לכאורה אין מקום לחייב שאדעתא דהכי היה, והשאלה היא באופן שנכנס שלא ברשות הבעלים לתוך ביב הטייגער והזיקו האם חייב לשלם.

הנה לכאורה יש לדון לפטרו מדין קים ליה בדרבה מיניה, שהלא האיש הזה איבד עצמו לדעת בזה שנכנס למקום מסוכן כזה, ואולי עבר על איסור לא תרצח ואם כן יתכן שאינו חייב לשלם אם הזיק.

ואף במקום שהרויח הגוי הזה כסף מרובה מזה, שכבר ידוע תשובתו של הנוב"י [מהדו"ת יור"ד סי' י'], שמותר להסתכן לצורך פרנסה, והביא ראיה מהא שאמר עשו הנה אנכי הולך למות, וכפשוטו כוונת עשו היה שמכח שהיה יוצא לצוד חיות שיש בזה סכנה אמר שהולך למות, ומכל מקום לא מצינו שמיחה יצחק אבינו בזה, ובע"כ הטעם שלצורך פרנסה מותר, מכל מקום זה דוקא בסכנה רחוקה ולא בסכנה קרובה, ונידון דידן שכפי הנראה הוא סכנה קרובה אין בזה היתר.

אמנם עי' במנחת חינוך [מצוה ל"ד סק"ח] שכתב לחדש שאין בזה דין קלב"מ, וז"ל: והנה מאבד עצמו לדעת אינו בכלל לאו דלא חרצח רק חייב מיחה בידי שמים כמבואר כאן בר"מ [פ"ב מרוצח ה"ב], ונפק"מ אם שיבר כלים בשעת מעשה, גם נראה לי דבן נח אינו מצווה דנלמד מאך את דמכם לנפשותיכם שם ולא נישנית בסיני א"כ לישראל נאמרה ולא לבני נח עכ"ל.

ולפי דבריו מכח שני טעמים אין לפטרו לשלם מדין קלב"מ, חדא שאין לאו דלא תרצח במאבד עצמו לדעת וגם בבן נח ליכא איסור כלל.

איברא שאין דבריו מוסכמים לכו"ע, שעי' בבית מאיר [סי' רס"ו] ובשו"ת חת"ס שחולקים וס"ל שאיכא לא תרצח בזה, ובספר משפט המזיק [פרק ב' אות י"ג] דן לפ"ז לפטור עכ"פ בישראל, מכל מקום בגוי נראה שחייב חדא מטעם הנ"ל שיתכן שאינו מצווה לאבד עצמו, [אף שגם בזה יש חולקים], וגם שבעיקר הדבר אי איכא פטור של קלב"מ בגוי נחלקו רש"י ותוס' בעבודה זרה [עא:], שדעת התוס' שאין בו דין פטור קלב"מ. ולמעשה זה תלוי בעיקר מה הדין בדיניהם בזה.

מעיין הגדה

ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתי בידך עשו לה כטוב בעיניך, ותענה שרי ותברח מפניה. [ט"ז ו'].

ויש להבין מה היה תכלית וההיתר לענות את הגר, וביותר שהלא כל הטעם ששרי נתן את שפחתה לאברם לאשה היה בכדי לזכות לבנים על ידי מדת הוותרנות וכמ"ש רש"י לפרש הפסוק "בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה", "בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי", ואם כן למה עכשו עינתה שרי את הגר. [ובאמת ברמב"ן ט"ז ו' כתב שהיה בזה חטא של שרי ואברם, ומכח זה סובלים אנו מבני ישמעאל עד היום הזה רח"ל]. ועוד יקשה מה שאמר לה המלאך "שובו אל גבורתיך והתעני תחת ידיה", שמשמע שהיה הסכמה משמים על זה ששרי עינתה אותה, ויקשה להבין טעם הדבר.

וראיתי בספר סתר המדריגה מהלך נפלא, שהנה הטעם שתקל שרה בעיני הגר ביאר רש"י שם שאמרה שרה זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היה צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה, והיינו ששפטה והוכיחה הגר מזה שאין לשרי ילדים על כרחך שאינה צדקת.

אמנם באמת הוכחת הגר היתה טעות גמור, כי אדרבה דוקא לצדיקים השי"ת שולח יסורים בעוה"ז כדי לרוממם בעולם הבא, שהיסורים גורמים לאדם להתעלות ולהתקשר בהשי"ת, כמו שאחז"ל על הפסוק תהלים [קי"א ה'], טרף נתן ליראיו יזכור לעולם ברית טירוף נתן ליראיו בעוה"ז אבל לעתיד לבא יזכור לעולם.

וא"כ זה שלא זכתה שרה להריון אינו פירכא כלל על צדקותה של שרי, ומטעות זו הבינה שרה אמינו שלא ידעה הגר מעלת וסגולת היסורים, עד כמה הם מזככים האדם, ואין זה אלא מפני שלא טעמה טעמן, ולכן עינה אותה כדי שתטעם טעם יסורים ותבין מעלותיהם ושוב לא תקל שרה בעיניה.

ובאמת הצליחה בזה דכתיב "וימצאה מלאך ה' על עין המים" ובספורנו מפרש וז"ל: מצא אותה מוכנת למראות אלקים ובכן נראה לה עכ"ל. והיינו מכח היסורים והצער שהיה לה היתה ראויה ומוכנת לראות מראות אלקים.

ולכן אמר לה המלאך "שובו אל גבורתיך והתעני תחת ידיה" שזה גורם לך עליה וזיכוך וכדאי הם כל היסורים בעולם הזה, לזכות לעולם הבא.

ויתכן להוסיף לפי זה הבנה חדשה במה שאמר לה המלאך "הנך הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל עניך", ובפרקי דר"א [פרק ל"ב] וז"ל: למה נקרא שמו ישמעאל שעתיד הקב"ה לשמוע בקול נאקת העם ממה שעתידין בני ישמעאל לעשות בארץ באחרית הימים לפיכך נקרא שמו ישמעאל שנאמר ישמע א ל ויענם עכ"ל.

ויש להבין וכי בצרות אחרות לא ישמע ה' אל קול תפילות בני ישראל.

ולהנ"ל יתכן לומר מאחר שכל לידת ישמעאל בא מכח זה שהבינה הגר תכלית יסורין, שהוא לדבק בה', ולהטיב מעשיה ודרכיה, לכן אמרה לה המלאך שבגלות ישמעאל יתעוררו בני ישראל להבין שהכל משמים לעוררם בתשובה, ומכח זה יכוונו דעתם לזעוק ולהריע לה' ולשוב בתשובה, ומכח זה ישמע ה' בקולם. משא"כ בשאר צרות יתכן יותר שיתלו הכל במקרה ולא יתעוררו לשוב בתשובה שלימה.

והמבקש לשמוע הצרות והאזעקות בגרכת גוג שבת שלום לב

יאיר אזולאי